

РОЛЬ ПЕРЕКЛАДУ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ТЛІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Орислава Бриська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000
Oryslava.bryska@gmail.com*

У статті розглянуто особливості ролі перекладу у формуванні національної ідентичності на тлі глобалізації комунікаційного простору. Висвітлено функції інструментального перекладу та його можливий вплив на комунікаційні процеси, зокрема в українському соціально-історичному контексті. Виокремлено репрезентативну, світоглядну, культуротворчу та консолідуючу функції перекладу у такому аспекті; переглянуті комунікативна, когнітивна та власне націєтворча функції.

Ключові слова: переклад, функція, інструментальний переклад, національна ідентичність, глобалізація, комунікація.

*“НАЦІЯ (виділення Р.З.) – це культурна,
соціально-економічна й мовна спільнота,
<...> мова й культура є основою консолідації
громадян в одну політичну спільноту” [2, 222].*

Вступ. Питання функцій перекладу неодноразово було предметом досліджень у галузі перекладознавства, зокрема й в українському, і їхнє значення важко переоцінити. Однак це та сфера, яку слід ретельно переглядати, адже вона має неабияку чутливість до динамічності контексту, у якому здійснюється переклад. Сьогодні особливо актуальним є питання функцій перекладу в масмедійному, а зокрема інтернет-дискурсі, але ним не обмежується, адже наслідки глобалізації торкаються майже кожної сфери людського життя та діяльності. Отже, мета нашого дослідження – окреслити характер впливу глобалізаційних процесів на функції перекладу, а зокрема – на формування національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В межах функціонального підходу до перекладу еквівалентність ґрунтується передусім на відповідності функцій оригінального та перекладного текстів, що і визначає стратегію перекладу [10]. Х. Норд конкретизує дві функції – документальну та інструментальну, де документальна функція перекладу передбачає ретельне відтворення інформації – особливостей мови, стилю, нормативності, жанрових конвенцій, світобачення, закладених в оригіналі, тоді як інструментальна акцентує на врахуванні передбачуваних знань, потреб та очікувань

цільової аудиторії щодо мови, стилю, норм, конвенцій, світобачення та ін. [9, с. 202]. Саме інструментальний переклад, очевидно, потенційно найбільш виправданий в умовах сучасної глобальної комунікації, однак варто простежити, яким чином він впливає на національну ідентичність цільової аудиторії. Адже завдяки новітнім технологіям з'явилася можливість формувати особливості сприйняття людиною тих чи інших подій, її смаки, уподобання, поведінку, світогляд. Як зазначала Р. Зорівчак, “очевидним є те, що в інформаційному суспільстві новий імпульс і нові якості отримує вся система масової комунікації, а надто та складова соціальної інформації, яка охоплює світоглядну, духовну, естетичну, публіцистичну, побутову інформацію тощо” [3, с. 174]. Тож питання національної ідентифікації індивіда у цьому контексті набуває особливого значення. Є важливим конкретизувати саме характер впливу таких процесів на національну ідентифікацію особистості і роль перекладу в цьому.

Загалом у філософській традиції виділяють декілька підходів до проблеми ідентичності, але вже у постмодернізмі простежується відмова як від колись провідного есенціалістичного, так і від раціоналістичного розуміння ідентичності, й пропонується власний підхід до проблеми ідентичності. Сучасна політологія все частіше визнає дві полярно протилежні думки щодо необхідності існування самого явища національної ідентичності, де одна зі сторін вважає її штучною структурою, накинutoю державами чи домінуючими етнічними групами на невдоволені меншини, або ж бачить у ній перешкоду для освіченої глобальної свідомості, яка б дала змогу об'єктивно реагувати на інтереси людини, зокрема бідного населення по всьому світу. Тож не дивно, що в сучасному динамічно змінюваному і напруженому світі ідентичність стає все більш нестабільною і крихкою. За таких умов постмодернізм ставить під сумнів саме поняття “ідентичності”, проголошуючи його міфічний та ілюзорний характер. У сучасному світі й справді уявлення про себе і спосіб існування постійно переосмислюються. У цьому контексті актуальною є теорія П. Рікера, який розрізняє ідентичність у розумінні “аналогічності”, “тотожності”, котре містить у собі певну форму незмінності в часі, та ідентичність як “самість”. Саме “Самість” є протилежним поняттям до “Іншого”. Зрештою, філософ розглядає ідентичність як повідомлення про життя, історію, яка є спробою об'єднати розрізнене й виокремити плинну унікальність у просторі публічності, де постійно відбувається підміна “хто” – “ким” є; у цьому сенсі йдеться і про заміну індивідуальної ідентичності груповою. У цій ситуації, за П. Рікером, “пост-ідентичність” постає як “нарративна ідентичність” [5].

В українському перекладознавстві до питання функцій перекладу звертається О. Чередниченко у праці “Функції перекладу в сучасному світі”, виокремлюючи комунікативну, когнітивну, креативну та націєтворчу функції [7]. Питання вагомого впливу перекладу на націєтворчість належить до провідних у працях Р. Зорівчак [2].

Методологія дослідження. У нашому дослідженні ми проаналізували потрактування понять ідентифікації та національної ідентичності у межах філософського, політологічного та соціологічного аспектів, що допомогло нам визначити їхні найбільш характерні ознаки та функції у рамках кожної з дисциплін та їхню релевантність для перекладознавчого огляду. У результаті ми виокремили різні

бачення функцій перекладу, зокрема з огляду на соціально-політичні особливості українського контексту, які вносять суттєві корективи до їх типового розрізнення. У ході огляду визначених перекладознавцями функцій обґрунтовуємо висловлене припущення про вагомий вплив глобалізаційних процесів на актуалізацію функцій перекладу щодо формування національної ідентичності та про двозначний характер поняття інструментального перекладу. У процесі аналізу соціально-історичних особливостей виявляємо низку складових процесів актуалізації функцій перекладу, які вимагають пильного спостереження, та часом регулювання, з огляду на формування та тривкість української національної ідентичності.

Результати дослідження та їхнє обґрунтування. Динамічний розвиток комунікаційних технологій вплинув на активізацію ідентифікаційних та націєтворчих процесів вибухово. Очевидно, існує постійна потреба самоутвердження та перегляду власних цінностей та уподобань. Можна з упевненістю стверджувати, що система комунікації, характерна для певного суспільства, моделює та керує аксіологічним полем на глобальному та локальному рівнях [6, с. 23]. Саме така плінна унікальність, за П. Рікером, спонукає нас вдаватися до групової ідентичності, яку можемо простежити лише як “нарративну”. Наратив як дійсна історія підлягає читанню, яке постійно виправляє попередню дійсну історію [5]. Однак таке перечитування історії також часом стає інструментом маніпуляцій. Зокрема, коли йдеться про переклад, сьогодні прийнято розрізняти окремий тип перекладу – інструментальний. Та чи не є такий вплив двозначним, та чи не чинить він згубного впливу на відчуття національної ідентичності? Безперечно, це питання слід ретельно простежувати та зважувати в дії.

У структурі соціальної ідентичності прийнято виокремлювати два основних компоненти: когнітивний – знання, уявлення про особливості власної групи й усвідомлення себе її членом, і афективний – оцінка якостей власної групи, вагомості членства в ній. На думку Р. Зорівчак, “ідентифікація як процес ототожнення індивіда з тим чи іншим об’єктом, людиною, групою відбувається на основі засвоєння певних культурно-символічних ознак, цінностей, стандартів поведінки, соціальних установок і ролей. Це почуття спільності формується на основі відмінності і навіть протиставлення «свого» і «чужого»” [3, с. 31]. Таке розрізнення у контексті перекладу є особливо актуальним. Адже через переклад ми загострено відчитуємо “чуже” і протиставляємо його “своєму”, а, отже, він є невід’ємною частиною згаданого наративу, зокрема в умовах сучасних глобалізаційних процесів, коли є потужний імпульс стирати межі між чужим та своїм, а отже стирати відчуття національної ідентичності, а також стимулювати плінність стереотипів, часто з визначеною метою маніпуляції, чого ніяк не можна допустити на даному етапі історичного розвитку нашої країни.

Тим часом не можна не зауважити, що глобалізація на рівні інформації, основою для якої стали новітні комунікаційні технології, почала випереджати однорідність національної комунікації, а горизонтальні інформаційні потоки створили серйозну конкуренцію вертикальним, які є визначальними в процесі національної ідентифікації. Інформаційна адекватність ідентифікаційного процесу, його якість, залежить не тільки від сталості комунікативних зв’язків усередині нації, їх реставраційної здатності, а

й від того, як націю детермінує зовнішній світ. Вхідження України в європейський інтеграційний простір і визнання її європейськими партнерами потребує значної активності не лише в соціально-економічній та політичній перебудові України, а й у забезпеченні інформаційно-іміджевої підтримки інтеграції країни як на національному, так і регіональному рівнях [3, с. 190]. Саме переклад українського ресурсу, з чітким збереженням питомо національно вертикального контексту, може бути вирішенням цього питання. Отже, вбачаємо у цьому актуалізацію репрезентативної функції перекладу.

З розвитком телебачення й особливо комп'ютерних технологій медіа-реальність отримала якісно новий вимір і нові експансіоністські можливості як стосовно людини, так і щодо національних інформаційних систем загалом. У такому контексті мова як безпосереднє вираження культурного стає засобом захисту національної культури та національної ідентифікації. Сучасні комунікаційні тенденції вказують на те, що переклад масмедійного тексту українською мовою має детерміністичні можливості щодо національної реальності, підсилює значущість мовного чинника в процесі національної ідентифікації, а й, що найактуальніше, ставить питання про мову у контексті гіпотез про так звану глобальну мову (*global tongue*), симптоми появи якої тісно пов'язують з глобалізацією комунікаційного простору. Електронна глобальна комунікація впливає на мову кількома способами. По-перше, вона змінює принцип використання мови. Інтернет ускладнює не тільки лінгвістичну присутність нації у глобальному комунікаційному процесі, а й прагматизує використання мови, тобто робить акцент на функціональному призначенні мови – засобу комунікації. По-друге, стимулює потребу створення глобальної мови, на яку претендує англійська. Всесвітня комп'ютерна мережа посилює позиції цієї мови і, таким чином, сприяє тенденції до нівелювання національних ідентичностей. По-третє, вона впливає на використання інших національних мов [3, с. 187]. У контексті зазначених тенденцій глобалізації комунікативного простору особливого значення набуває проблема збереження національної ідентичності та самобутності українського інформаційного простору, де якісний переклад, наділений вертикальними повідомленнями, які апелюють до національної ідентичності, відіграє надважливу роль. Українці пройшли дуже промовисті випробування історією, а у час колонізованого суспільного ладу культура проявляє себе, перш за все, через мову та літературу, коли їхня зрілість є доказом сформованої національної ідентичності. У певний період мова стає чи не єдиним засобом ідентифікації української нації. Саме тому обмеження сфер її вжитку та розвитку її літературної форми було найважливішим інструментом колонізатора кінця XIX ст. для підризу української ідентичності. Та й надалі в ході історичних подій непостійність еволюційних процесів в українській мові призводить до того, що І. Дзюба характеризує як “недостатню інтегрованість” української культури у загальнолюдський контекст, а звідси – недосконалу ідентифікацію нації, стверджуючи: “<...> маємо певну недостатність універсальних символів і міфів у нашій культурі, недостатню інтегрованість символів і міфів української культури у контекст світових цінностей, у загальнолюдську культурну

символіку” [1, с. 37]. Однак навіть у період незалежності не можна ще остаточно стверджувати, що Україна не витісняється зі свого інформаційного простору, адже, здебільшого переважає роль іноземних телекомпаній, що нерідко ігнорують українське законодавство. Є очевидним, що процеси в інформаційному полі України загрожують її інформаційному суверенітету, а, отже, безпеці держави.

Кронін М. звертає нашу увагу на те, що під впливом глобалізації змінюються і вимоги до перекладу, вказуючи, що у глобалізованій економіці вони залежать не лише від його ролі у поширенні інформації, тобто виконання комунікативної функції, а й однаково впливають на природу самого продукту у пост-індустріальних суспільствах, тобто відбувається певна транс креація вихідної інформації, яка передбачає інтенсифікацію комунікативної функції, а через шляхи її втілення позитивно впливає на відчуття національної ідентичності. Однак інформаційний продукт все більше передбачає інтеграцію інформації у сам продукт (онлайн-підтримка або онлайн-супровід у вирішенні проблем) чи інтенсифікацію інформації у самих продуктах, до прикладу, навігація у автомобілі чи кишеньковий сканер. У контексті комунікативної функції О. Чередниченко звертає нашу увагу на поняття норми перекладу як компромісу між первинними і вторинними мовними та культурними нормами [7]. Тим часом, постає питання – якою ж мірою ми допускаємо компроміс у перекладах різних видів дискурсу українською мовою? Чи визначені його межі, чи виявляє український переклад ознаки національної ідентичності, з якими асоціюватиме себе український читач? Особливо актуальні ці питання для Інтернет-дискурсу, а також інформації, що надходить іншими засобами масової комунікації. Якщо інформація є базовою сировиною нової пост-індустріальної економіки, то й не дивно, що доступ до неї у багатомовному світі роблять відкритим для користувачів через переклад у тій чи іншій формі. Та чи не постає тут проблема інструментального перекладу – яким чином відбувається вибір актуальної інформації власне для українського читача? Якими критеріями послуговується перекладач у характеристиці цільового споживача інформації? Чи не занадто спрощеним буде цільовий текст і, отже, бачення проблеми цільового читача, а в результаті і його світогляд? Чи, можливо, латентними засобами буде сформована певна потрібна для певних кіл думка з приводу того чи іншого питання, що розглядається? Тож, питання етики перекладу та презентації інформаційного продукту тут, мабуть, саме на часі.

Щодо виробництва “естетичного продукту”, який має естетичний чи культурний резонанс, безперечною є необхідність забезпечити належне передання культурних повідомлень, приміром, перекладу веб-контенту, чи чутливих для цільової культури субтитрів [8, с. 495]. Переклад, який функціонує у подвійній перспективі універсального і специфічного, передбачає уважність до потреби спільнот підтримувати діалог і водночас до того, як культивувати багатство окремих ідентичностей і розвивати їх. Висвітлення того, як переклад різними способами концептуалізується і розвивається у різних мовах у світі, не лише розширює розуміння значення перекладу, а й вказує на його провідну функцію щодо культурних змін. Перекладати локально, але мислити глобально все більше сприймається як сторони однієї світової медалі [8, с. 497].

Саме завдяки здатності перекладу чинити культурні зміни виокремлюємо смислетворчу та світоглядну функції перекладу, що є особливо актуальними у період формування ідентичності певного народу. У контексті історії українського етносу вони чи не найвагоміші, а сьогодні, мабуть, мають особливе значення. Адже усвідомлення потреби національної ідентифікації на тлі процесів культурного засвоєння здобутків інших народів є природним процесом, який переходить будь-яка нація в ході формування своєї державності; очевидно, що загальнолюдський культурний прогрес відбувається через взаємодію культур, а етноси є культурно відкритими одне до одного [4, 5]. Отже, узагальнюючи, можна віднести смислетворчу та функцію світогляду власне до культуротворчої функції перекладу.

В межах когнітивної функції сьогодні як ніколи відчутні тенденції до інтернаціоналізації різного виду дискурсів. Як зазначає О. Чередниченко, “глобалізація тягне за собою інтернаціоналізацію знань, а відтак – збільшення кількості інтернаціоналізмів у словниках природних мов. Йдеться не лише про транскодовані слова – прямі запозичення з різних мов, а й про перекладацькі кальки, які надають новим концептам питомого вираження” [7, 165]. Однак такі та схожі тенденції спричинюють викорінення етноспецифічних компонентів, що, очевидно, негативно впливає на вияв національної ідентичності певного наративу та асоціювання цільового читача з ним. Тож, когнітивну функцію перекладу щодо формування національної ідентичності слід трактувати з обережністю і в певних дискурсах регламентувати. При заповненні лакуни певного виду дискурсу в українській культурі слід остерігатися денационалізації чи деідеологізації дискурсу. Процес локалізації Інтернет-продукту, скажімо, з одного боку передбачає максимально дохідне апелювання до цільового споживача певного локального простору; однак через відсутність чітко сформованого консолідованого уявлення про національну ідентичність усіх регіонів України він може призвести до втрати своєї функціональності, з одного боку, або ж нівеляції національно питомих елементів, з іншого.

Варто наголосити, що власне націєтворча функція перекладу вказує на консолідуючу властивість перекладу у формуванні уявлення про національний характер пересічного українця, що сьогодні так масово є споживачем Інтернет-продукту, а часом і його співавтором. Ймовірно, є необхідність протокольного регламентування процесів роботи над локалізацією чи транскреацією елементів тексту, чутливих до національної ідентичності. Чітка концептуалізація та категоризація національного є у цьому разі вирішенням багатьох питань, а запровадження загальних норм стандартизації перекладу українською мовою вже давно на часі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Поняття національної ідентичності в умовах глобалізації комунікаційного простору безперечно зазнає змін і вимагає динамічно реагувати на них. Як лакмусовий папірець суспільно-історичної ситуації, переклад безпосередньо впливає на формування національної ідентичності, а, отже, потребує підвищеної уваги і вивчення, а часто і коригування його норм. Інструментальний переклад має широкий потенціал актуалізації ролі перекладу у сучасному глобалізованому комунікативному просторі та надає змогу активізувати його репрезентативні, детермінуючі, культуротворчі та консолідуючі

властивості. Тим часом, не варто допускати зловживання його функціональним ресурсом, що може мати згубні наслідки для формування та тривкості української національної ідентичності. Тож, питання етики перекладу та стандартизації його норм з урахуванням глобалізаційних процесів та з пильною увагою до формування національної ідентичності сьогодні є надзвичайно актуальними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дзюба І. Україна у пошуках нової ідентичності : статті, виступи, інтерв'ю, памфлети [вступ. сл. М. Поповича]. Київ : Україна, 2006. 846 с.
2. Козловець М. Феномен національної ідентичності: Виклики глобалізації. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
3. Р. Зорівчак. Боліти болем слова нашого... Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 296 с.
4. Попович М. Нарис історії культури України. К. : АртЕк, 1998. 728 с.
5. Рікер П. Що таке текст? Пояснення і розуміння [пер. з англ. М. Гірняк]. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* [за ред. М. Зубрицької, 2-е вид., доп.] Львів, 2002. С. 305–326.
6. Скопненко О. Мовна ситуація в Білорусі і проблеми норм білоруської літературної мови. *Державність української мови і мовний досвід світу* (мат. міжнарод. конф.). Київ, 2000. С. 63–64.
7. Чередниченко О. Функції перекладу в сучасному світі. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007. С. 161–170.
8. Cronin M. Translation and globalization. *Routledge Handbook of Translation Studies* [ed. by C. Millán and F. Bartrina]. London and New York : Routledge, 2013. P. 491–502.
9. Nord Ch. Functionalism in translation studies. *Routledge Handbook of Translation Studies* [ed. by C. Millán and F. Bartrina]. London and New York : Routledge, 2013. P. 201–212.
10. Reiss K., Vermeer H. J. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie. Tübingen : Niemeyer, 1984. 246 s.

REFERENCES

1. Dziuba I. / Ukraine u poshukakh novoi identychnosi: statti, vystupy, intervui, pamphlety [Ukraine in Search of New Identity : Articles, Presentations, Interviews, and Pamphlets] [vstup. sl. M. Popovycha]. Kyiv : Ukraine, 2006. 846 s.
2. Kozlovets M. Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsiyi [The Phenomenon of National Identity: Challenges of Globalization]. Zhytomyr : Vydav. Zh-du im. I. Franka, 2009. 589 s.
3. Zorivchak R. Bolity bolem slova nashoho... [The Pain of Our Word]. Lviv : V-vo LNU im. I. Franka, 2005. 296 s.
4. Popovych M. Narys istoriyi kultury Ukrainy [An Outline of the Culture of Ukraine]. Kyiv : “ArtEk”, 1998. 728 s.
5. Riker P. Shcho take tekst? Poyasnennia i rozuminnia [What is Text? Interpretation and Understanding] [per. Z angl. M Hirniak]. *Antologiya svitovoyi literaturno-krytychnoyi dumky XX st.* [Antology of World Literary Criticism] [za red. M. Zubrutsykoyi, 2-e vyd. dop.]. Lviv, 2002. S. 305–326.

6. Skopnenko O. Movna sytuatsiya v Bilorusi i problemy norm biloruskoyi literaturnoyi movy [Language situation in Belarus and problems of the norms of Belarusian and literary language. *Derzhavnist ukrainskoyi movy i movnyi dosvid svitu* [State Status of Ukrainian and Language Experience of the World] (Mat. mizhnarod. konf.). Kyiv, 2000. S. 63–64.
7. Cherednychenko O. Funktsiyi perekladu v suchasnomu sviti [Functions of translation in modern world]. *Pro movu i pereklad* [On Language and Translation]. Kyiv : Lybid, 2007. S. 161–170.
8. Cronin M. Translation and globalization. *Routledge Handbook of Translation Studies* [ed. by C. Millán and F. Bartrina]. London and New York : Routledge, 2013. P. 491–502.
9. Nord Ch. Functionalism in translation studies. *Routledge Handbook of Translation Studies* [ed. by C. Millán and F. Bartrina]. London and New York : Routledge, 2013. P. 201–212.
10. Reiss K., Vermeer H. J. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie. Tübingen : Niemeyer, 1984. 246 s.

Стаття надійшла до редколегії 26.02.2020

Прийнята до друку 23.03.2020

THE ROLE OF TRANSLATION IN NATIONAL IDENTITY SHAPING WITHIN THE GLOBALIZATION OF COMMUNICATION PROCESSES

Oryslava Bryska

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000
Oryslava.bryska@gmail.com*

The paper attempts to overview the role which translation has and may have on the national identity shaping within the context of globalization of communication processes. The typology of translation as based on the functionalists' approach is used as a background for the analysis of the influences, which translation exerts on national identity. Within this paradigm, the translation types are subdivided according to the function, which translation aims to perform. Thus, scholars differentiate between documentary and instrumental types, the latter aiming to make the target text work as a functional communication instrument, which takes into account the audience's knowledge presuppositions, their needs and expectations regarding language, style, norms, conventions, worldview, etc. Thus, instrumental translation seems to be most applicable to the consideration of the role which the translation may play in shaping national identity. P. Riceur's postmodernist definition of identity gives grounds to treat translation as an inseparable part of the narrative identity that undergoes constant reconsideration. New technologies and innovations are targeted to impact people's perception of the events, and they may form certain tastes and preferences, behavior and worldview. The translation of mass media and Internet resources is most representative in this respect but is not limited to it. Instrumental translation is potentially applicable to various texts, giving a huge impetus to the use of translation in national identity shaping by activating its representative, determinative, culture-shaping and consolidating characteristics for the nation that is a target audience of the translation.

Key words: translation. function, national identity shaping, instrumental translation, globalization, communication.